

INSTITUT ZA NOVIJU ISTORIJU SRBIJE

SPOLJNA POLITIKA JUGOSLAVIJE 1950–1961.

Zbornik radova

Beograd, 2008.

INSTITUT ZA NOVIJU ISTORIJU SRBIJE
BIBLIOTEKA „ZBORNICI RADOVA”
Knjiga br. 3

Za izdavača
Dr Momčilo Mitrović

Redakcija
Mr Slobodan Selinić (odgovorni urednik)
Dr Radmila Radić
Dr Dragan Bogetić
Mr Vladimir Cvetković
Mr Dragomir Bondžić
Mr Aleksandar Životić (sekretar)

Rezenzenti
Prof. dr Milan Ristović
Dr Dragan Bogetić

Štampanje ovog zbornika pomoglo je Ministarstvo nauke Republike Srbije

INSTITUT ZA NOVIJU ISTORIJU SRBIJE

**SPOLJNA POLITIKA
JUGOSLAVIJE
1950–1961.**

Zbornik radova

Beograd, 2008.

JUGOSLOVENSKO-ITALIJANSKI ODNOSI I STVARANJE BALKANSKOG PAKTA 1953. GODINE

Miljan Milkić

APSTRAKT: U radu se ukazuje na složenost jugoslovensko-italijanskih odnosa u vreme stvaranja Balkanskog pakta. Pisan je na osnovu građe Arhiva J. B. Tita, Vojnog arhiva, Arhiva Državnog sekretarijata za inostrane poslove i literature.

Ključne reči: Jugoslavija, Italija, Balkanski pakt, Trst, NATO

Nakon završetka Drugog svetskog rata jugoslovensko-italijanski odnosi bili su opterećeni nerešenim spoljopolitičkim pitanjima koja su od fundamentalnog značaja za međudržavnu saradnju. Italija je iz rata izašla poražena i deo teritorije koji je do tada bio u njenom sastavu (Istra, Rijeka, Zadar) sada je pripao Jugoslaviji. Nerešen granični spor oko teritorije grada Trsta bilo je glavna prepreka za normalizaciju saradnje i pitanje koje je jugoslovensko-italijanske odnose stavljalo u širi međunarodni kontekst. Kriza je otvorena nakon što su jedinice Jugoslovenske armije zauzele Julijsku krajinu i prodrle u Trst 1. maja 1945. godine.¹ Zaoštrena atmosfera u kojoj su zapadne sile zahtevale da Jugoslavija povuče svoje trupe dovela je do razmene pisama između predsednika SAD-a Harija Trumana (Harry Truman), 16. maja, i britanskog premijera Vinstona Čerčila (Winston Churchill), 19. maja, u kojima je razmatrana mogućnost rata protiv Jugoslavije.²

¹ Uroš Kostić, *Oslobođenje Istre, Slovenačkog primorja i Trsta 1945*, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1978; Geoffrey Cox, *La corsa per Trieste*, Libreria Editrice Goriziana, Gorizia, 2005; *Dokumenta o spoljnoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, 1945, Jugoslovenski pregled, Beograd, 1984.

² *Balkanski ugovorni odnosi 1976–1996*, Dvostrani i višestrani međunarodni ugovori i drugi diplomatski akti o državnim granicama, političkoj i vojnoj saradnji, verskim i etničkim manjinama, II tom (1919–1945), Službeni list SRJ, Beograd, 1998, str. 665–666. U svojim sećanjima Edvard Kardelj, tadašnji potpredsednik Ministarskog saveta, navodi da je 22. maja 1945. godine uputio pismo Brozu u Zagreb u kome javlja o napetostima u odnosima sa zapadnim

Potpisivanjem vojnog sporazuma predstavnika SAD-a, Velike Britanije i Jugoslavije 9. juna 1945. u Beogradu otklonjena je opasnost od izbijanja oružanog sukoba, a Julijska krajina je podeljena na dva dela, takozvanom Morganovom linijom (general-lajtnant Morgan (W. D. Morgan), šef štaba savezničkog vrhovnog komandanta na Sredozemlju).³ Ova linija je kasnije predstavljala granicu između zapadne, Zone A i istočne, Zone B. Pismo ministra predsednika vlade Velike Britanije Vinstona Čerčila upućeno 23. juna 1945. godine maršalu Staljinu, tršćansku krizu stavlja u kontekst prvog većeg neslaganja između velikih sila i prve krize koja je dovela u pitanje dogovorenu podelu interesnih sfera.⁴ Čerčil u pismu napominje nepoštovanje britansko-sovjetskog sporazuma iz oktobra 1944. o podeli interesnih sfera u Jugoslaviji na oko 50-50 sovjetskog i britanskog uticaja.

Savet ministara inostranih poslova četiri velike sile je na osnovu Potsdamskog (Berlinskog) dogovora 2. avgusta 1945. godine preuzeo dalje regulisanje statusa teritorije grada Trsta sa okolinom. Na Konferenciji mira u Parizu prihvaćen je projekat ovog tela o formiranju Slobodne teritorije Trsta kao posebne međunarodne jedinice pod upravom guvernera i nadzorom Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija. Jugoslovenska vlada je potpisala Ugovor o miru sa Italijom 10. februara 1947. uz napomenu da se tim činom ne odriče teritorija na koje smatra da ima pravo.⁵ Stupanje na snagu Mirovnog ugovora nije značajnije uticalo na poboljšanje jugoslovensko-italijanskih odnosa. Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija konstatovao je 18. decembra 1947. da nije postignuta saglasnost oko izbora guvernera Slobodne teritorije Trsta.⁶ Situacija se posebno pogoršala objavljivanjem Tripartitne deklaracije 20. marta 1948. kojom su se okupacione vlasti (SAD, Velika Britanija i Francuska) izjasnile za reviziju Ugovora o miru sa Italijom u pogledu Slobodne teritorije Trsta, odnosno za njeno prisajedinjenje Italiji.⁷

saveznicima, pripremi za evakuaciju njihovih ambasada i članova vojnih misija i pravoj ratnoj atmosferi. Edvard Kardelj, *Sećanja. Borba za priznanje i nezavisnost nove Jugoslavije 1944–1957*, Državna založba Slovenije – Radnička štampa, Ljubljana–Beograd, 1980, str. 55.

³ *Dokumenta o spoljnoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, 1945, Jugoslovenski pregled, Beograd, 1984, str. 81–82.

⁴ S obzirom na sadržaj ovog pisma, u njemu možemo prepoznati prve elemente budućeg hladnog rata. *Balkanski ugovorni odnosi 1976–1996*, Dvostrani i višestrani međunarodni ugovori i drugi diplomatski akti o državnim granicama, političkoj i vojnoj saradnji, verskim i etničkim manjinama, II tom (1919–1945), Službeni list SRJ, Beograd, 1998, str. 671–672.

⁵ Izjava vlade Federativne Narodne Republike Jugoslavije data prilikom potpisivanja Mirovnog ugovora s Italijom, Pariz, 10. februar 1947. *Dokumenta o spoljnoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, 1947, I, Jugoslovenski pregled, Beograd, 1985, str. 185–186.

⁶ *Dokumenta o spoljnoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, 1947, II, Jugoslovenski pregled, Beograd, 1985, str. 530. Kao izvor navodi se: Yearbook of the United Nations 1947–48, p. 352.

⁷ Deklaracija vlade SAD, Velike Britanije i Republike Francuske o Slobodnoj teritoriji Trsta, Vašington, London, Pariz, 20. marta 1948. *Dokumenta o spoljnoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, 1948, Jugoslovenski pregled, Beograd, 1989, str. 595.

Italija je ubrzo pristupila ekonomskoj integraciji zone A u italijanski privredni sistem.⁸

Jugoslovenski raskid sa Sovjetskim Savezom, koji je izvršen na nivou komunističkih partija 28. juna 1948. donošenjem rezolucije Informbiroa protiv Komunističke partije Jugoslavije, iz osnova je promenio odnos zapadnih zemalja prema Jugoslaviji. Jugoslavija je ostala bez moćnog saveznika i bila je primorana da se okrene ekonomskoj i vojnoj saradnji sa SAD-om i zapadnoevropskim državama. Američka vlada je tokom 1950. godine nastojala da kod jugoslovenske vlade deluje na poboljšanje njenih odnosa sa susednim državama upravo preko zalaganja za uspostavljanje bilateralne saradnje i uslovljavanja ekonomske pomoći.⁹ Uz pomoć američkih ambasada u Beogradu i Atini, od januara 1951. počela je normalizacija diplomatskih odnosa Jugoslavije i Grčke. Tada je u Atinu stigao novi jugoslovenski poslanik Radoš Jovanović i dve države su počele sa rešavanjem do tada spornih pitanja. Ova saradnja bila je okosnica za dalje pregovore koji su doveli do formiranja Balkanskog pakta 28. februara 1953. između Jugoslavije, Grčke i Turske.¹⁰

Sporazumom o vojnoj pomoći koji je potpisan 14. novembra 1951. godine Jugoslavija je bila uključena u sistem vojne pomoći zapadnoevropskim državama koji je razvio SAD krajem 1949. radi jačanja odbrambenih moći svojih saveznika.¹¹ Zapadne zemlje su pomažući Jugoslaviju imale interes da ojačaju jugoistočno krilo NATO-a i realizuju „strategiju periferne odbrane”. U tom sklopu izuzetnu ulogu je imalo istočno Sredozemlje i Balkan, a samim tim i Jugoslavija.¹² Zbog toga su američki vojni stručnjaci razmatrali mogućnosti ulaska zemalja jugoistočne Evrope u NATO ili formiranje Sredozemnog pakta.¹³

⁸ Dragan Bogetić, *Jugoslavija i Zapad 1952–1955, Jugoslovensko približavanje NATO-u*, Službeni list SRJ, Beograd, 2000; Bogdan Novak, *Trieste 1941–1954, the ethnic, political and ideological struggle*, The University of Chicago press, Chicago–London, 1970; *Successful Negotiation: Trieste 1954, An Appraisal by the Five Participants*, Princeton University Press, 1976.

⁹ Ministar inostranih poslova Edvard Kardelj razgovarao je 23. avgusta 1950. sa američkim ambasadorom Džordžom Alenom. Alen je preporučio da bi za Jugoslaviju ekonomski bilo korisno i to da uredi svoje odnose sa Grčkom i Italijom. Alen je rekao da smatra da Grčka i Italija ne vide kakvu bi korist imale od dobrih odnosa sa FNRJ „s obzirom kakva opasnost danas preti i njima i FNRJ”. Arhiv Josipa Broza Tita, Kabinet maršala Jugoslavije (dalje AJBT, KMJ), I-6/1, Kardelj Brozu, 24. avgust 1950.

¹⁰ O formiranju Balkanskog pakta videti: *Balkanski pakt 1953/1954*, zbornik dokumenata, Vojnoistorijski institut, Beograd, 2005.

¹¹ Bojan B. Dimitrijević, *Jugoslavija i NATO (1951–1957)*, NIC „Vojska”, Beograd, 2003; Dragan Bogetić, *Jugoslavija i Zapad 1952–1955, Jugoslovensko približavanje NATO-u*, Službeni list SRJ, Beograd, 2000, str. 15.

¹² AJBT, KMJ, I-4/3, Elaborat *Strateška situacija snaga Atlantskog pakta*; Darko Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu (Odnosi s velikim silama 1948–1955)*, Globus, Zagreb, 1988, str. 203.

¹³ Arhiv Vojnoistorijskog instituta (dalje AVII), GŠ 10, k. 373, f 1, br. 3, general Kilibarda iz Vašingtona 20. avgusta 1951. obaveštava generala Peku Dapčevića o razgovorima sa general-majorom Džordž Olmstedom. Prema Olmstedovim rečima jugoistočni deo fronta treba da čine NATO trupe u Austriji i Trstu, Italija, Jugoslavija, Grčka, Turska i Iran. Naglasio je potrebu

Tršćansko pitanje, koje je od samog svog pokretanja predstavljalo opasnost po međunarodnu bezbednost, imalo je i u novim uslovima raspodele snaga svoju međunarodnu dimenziju. Potreba za hitnim rešenjem tog pitanja bila je imperativ za jačanje odbrambene sposobnosti Zapada.¹⁴ Istovremeno sa pripremama za prijem Grčke i Turske u članstvo u NATO-u, tokom januara 1952. američka vlada je rešavanje problema Trsta dovodila u vezu sa vojnom situacijom u Evropi i daljom izgradnjom NATO-a. Ona je sugerisala da je za dugoročne interese Jugoslavije, ali i za strateške interese NATO-a, važno da dođe do prijateljskih odnosa sa Italijom.¹⁵ Planirano je da jedan deo američke vojne pomoći bude dostavljan Jugoslaviji preko aerodroma u Italiji.¹⁶ U okviru pojačanog američkog interesovanja za prostor Balkana počinje i uspostavljanje tripartitne saradnje između vlada Jugoslavije, Grčke i Turske. Američka vlada, koja je sugerisala učešće Italije u ekonomskoj i bezbednosnoj saradnji na Balkanu, bila je posebno zainteresovana za uspostavljanje jugoslovensko-italijanske saradnje.

U sklopu priprema za zajednički nastup grčkih i turskih predstavnika na konferenciji NATO-a u Lisabonu, grčki premijer Sofoklis Venizelos posetio je Tursku od 29. januara do 5. februara 1952. godine.¹⁷ Tokom posete zajednička odbrana je planirana u okviru NATO-a, ali po pitanju bezbednosti, koje se nametalo samim geografskim položajem Turske i Grčke koje su na svojim granicama imale države od čije su eventualne agresije strahovale (Bugarsku, odnosno Sovjetski Savez), predloženo je formiranje regionalnog pakta u koji bi ušle Turska, Grčka, Italija i Jugoslavija. Nakon razgovora sa ministrom inostranih poslova Fuadom Keprilijem, Venizelos je u izjavi za štampu objasnio da ove zemlje imaju mnogo zajedničkih interesa za formiranje ovakvog pakta, koji bi ujedno značio i jačanje

koordinacije operativnih planova i u vezi sa tim snabdevanje ovih snaga i stvaranje jedinstvene komande.

¹⁴ AJBT, KMJ, I-3-b/800, Zabeleška o razgovoru druga Matesa, pomoćnika ministra inostranih poslova sa g. Beam-om, savetnikom američke ambasade, 5. septembra 1951. godine.

¹⁵ Instrukcije američkog državnog sekretara Dina Ačesona u vezi sa Trstom upućene su Josipu Brozu preko dr Filipa Mouslija. AJBT, KMJ, I-2-a/100, Strogo poverljiva beleška o razgovoru Josipa Broza s američkim ambasadorom Alenom u prisustvu dr Filipa Mouslija (Filip Moseley), profesora Univerziteta „Kolumbija“, 28. januara 1952. godine.

¹⁶ Vojni izaslanik general Lekić iz Vašingtona 8. marta 1952. godine traži hitan odgovor od generala Kilibarde da li jugoslovenski generalštab pristaje na kupovinu rezervnih delova koji se nalaze u Italiji i vlaništvo su italijanske vlade. AVII, GŠ-10, kutija 373, fascikla 1, redni broj 4, telegram br. 76, Lekić iz Vašingtona 8. marta 1952. godine generalu Kilibardi. U vezi sa ovom kupovinom jugoslovenska vlada je bila neodlučna tako da general Lekić izveštava 14. marta 1952. da mu je u Vašingtonu rečeno da će se ta kupovina Jugoslaviji uvek isplatiti. AVII, GŠ-10, kutija 373, fascikla 1, redni broj 4, telegram broj 82, general Lekić iz Vašingtona 14. marta 1952. godine.

¹⁷ Arhiv Državnog sekretarijata za inostrane poslove, Politička arhiva (dalje ADSIP, PA), f. 88, br. 42065, Generalni konzul u Istanbulu Gojko Žarković Ministarstvu inostranih poslova, 11. februar 1952; ADSIP, PA, f. 68, br. 41185, Jovanović iz Atine Ministarstvu inostranih poslova 26. januara 1952. Jugoslovenski ambasador u Atini Radoš Jovanović navodi da je za posetu Turskoj premijer Venizelos imao saglasnost američke vlade.

NATO-a. Rekao je da će nakon Ankare otići u Rim i tamo nastaviti započete razgovore.¹⁸

Pozivajući se na svoje članstvo u NATO-u, Italija je nastojala da nametne svoju poziciju Grčkoj i Turskoj kao novoprimljenim članicama. Međutim, pozicije Italije nisu bile tako jake u okviru NATO-a, a grčka i turska vlada nisu naročito blagonaklono gledale na italijanske lidarske aspiracije. Neslaganja su nastala već prilikom određivanja komandanta Južnih snaga NATO-a. Italijanska vlada je 17. februara 1952. godine objavila predlog da komandant bude general Mauricio Lacaro de Kastiljone (Maurizio Lazzaro de Castiglione).¹⁹ Na devetoj po redu konferenciji NATO-a, održanoj u Lisabonu od 20. do 25. februara 1952, odlučeno je da komandant savezničkih snaga u Evropi general Dvajt Ajzenhauer (Dwight Eisenhower) reši pitanje komandanta Južnog sektora.²⁰ Određivanje komandanta italijanske, grčke i turske vojske unutar NATO-a bilo je glavno pitanje i prilikom susreta italijanskog premijera Alcidea de Gasperija (Alcide de Gasperi) i Venizelosu održanog u Rimu nakon Lisabonske konferencije NATO-a.²¹ Venizelos je smatrao da je nezgodno da Italijan bude komandant jer Grčka i Italija nemaju zajedničkih granica. Sugerisao je De Gasperiju da će pitanje komandovanja moći da bude rešeno tek kada se reši pitanje učešća Jugoslavije u odbrani Zapada. Turska vlada je pokušavala da spreči čak i učešće italijanskog predstavnika u zajedničkoj komandi Turske, Grčke i Italije.²² Pitanje komandanta Sredozemne flote (Turska, Grčka, Italija i Francuska) rešeno je početkom decembra 1952. američkim popuštanjem britanskim zahtevima da komandant bude admiral lord Mauntbaten (Louis Mountbatten). Pod komandom admirala Roberta Karnija (Robert B. Carney) ostala je samo Šesta američka flota.²³

¹⁸ ADSIP, PA, f. 88, br. 42065, Gojko Žarković Ministarstvu inostranih poslova, 11. februar 1952. ADSIP, PA, f. 88, br. 42065. Radovanović Ministarstvu inostranih poslova 8. februara 1952. Radovanović na osnovu razgovora u Ankari zaključuje da koliko god su potencirani razgovori o prijateljstvu koje povezuje dve zemlje, glavni razlog za podržavanje pregovora o produbljivanju saradnje bilo je postojanje zajedničke opasnosti od moguće agresije u njihovom prostoru. Dragan Bogetić navodi da je tokom boravka grčke delegaciji u Ankari došlo i do sastanka jugoslovenskog ambasadora sa Venizelosom i Keprilijem na kome je otvoreno inicirana spremnost grčke i turske vlade da saradnju sa Jugoslavijom podignu na nivo savezničkih odnosa zasnovanih na zajedničkom programu odbrane. Dragan Bogetić, *Jugoslavija i Zapad 1952–1955, Jugoslovensko približavanje NATO-u*, Službeni list SRJ, Beograd, 2000, str. 38, 39.

¹⁹ *Special to THE NEW YORK TIMES*, February 18, 1952, Monday, Page 6.

²⁰ Dva dana pre početka rada Lisabonske konferencije Grčka i Turska su primljene u punopravno članstvo u NATO-u.

²¹ ADSIP, PA, f. 30, br. 43823, Zabeleška o razgovoru prvog sekretara Sretena Ilića i atašea za štampu Vladimira Milovanovića sa Pavlosom Vardonijanison 12. marta 1952. Jugoslovenska ambasada u Londonu pripremila je i poslala MIP-u 19. marta 1952. godine detaljan elaborat o zasedanju Lisabonske konferencije NATO-a. ADSIP, PA, f. 68, br. 43982, Otpisnik poslova Dobrivoje Vidić MIP-u 19. marta 1952.

²² ADSIP, PA, f. 88, br. 44003, Prvi sekretar ambasade Dinko Denevski iz Ankare Ministarstvu inostranih poslova 17. marta 1952.

²³ ADSIP, PA, f. 68, br. 416590, Jovanović iz Atine MIP-u, 17. decembra 1952. Ambasador Jovanović izveštava da se uticaj Britanaca sve više oseća u Grčkoj. „Oni žele pokroviteljstvo

U toku 1952. godine jugoslovensko-italijanska bilateralna saradnja bila je ograničena na pokušaje rešavanja nekih spornih međudržavnih pitanja. U ovo vreme trebalo je regulisati neke oblike konkretne saradnje. Potpisivanje i sprovođenje Konvencije o ribarenju, pitanje povratka ratnih zarobljenika i deportovanih lica bili su neki od problema koji su rešavani na bilateralnom planu. Leo Mates, pomoćnik ministra inostranih poslova, 5. maja 1952. godine obavestio je ambasadora Vladimira Velebita u Rimu da Italijani idu na veštačko zaoštavanje odnosa sa Jugoslavijom.²⁴ U izveštaju se navodi da je italijanska strana odložila pregovore o ribarenju, prekinula razgovore o razgraničenju, a italijanski poslanik Enriko Martino nije učestvovao na Prvomajskoj paradi. Mates upozorava da italijanska strana sprovodi ovakve postupke sa ciljem da američka vlada napravi pritisak na Jugoslaviju i smanji ekonomsku i vojnu pomoć. Poruku slične sadržine Mates je poslao jugoslovenskim ambasadama i poslanstvima, kao i Privrednoj delegaciji u Trstu, 26. maja 1952. godine.²⁵ U izveštajima jugoslovenskog Ministarstva inostranih poslova tokom 1952. bile su prisutne konstatacije o postojanju ekonomske razmene između Jugoslavije i Italije, ali da opšte stanje međusobnih odnosa nije promenjeno i da italijanska vlada svojim postupcima jasno pokazuje „da ona ne samo da ne želi prijateljstvo sa Jugoslavijom, već da ne želi ni uobičajne normalne odnose”.²⁶ Diplomatski potezi italijanske vlade bili su podređeni jednoj generalnoj politici koja je podrazumevala prisustvo u zajedničkim odbrambenim planovima Zapada na Mediteranu, ali bez jasnog određenja u kojoj meri želi da učestvuje u tim planovima. U ostvarenju tog cilja italijanska vlada je pokušavala da iskoristi anglo-američke nesuglasice kako bi sprovela kampanju protiv učešća Jugoslavije u odbrani Mediterana.²⁷ Prisustvo u kreiranju odbrambenih planova italijanska vlada je tokom bilateralnih kontakata načelno stavljala i iznad svojih interesa po pitanju rešavanja tršćanske krize. Jugoslovenski vojni izaslanik u Vašingtonu general-potpukovnik Danilo Lekić ukazao je 4. februara 1952. italijanskom vojnom izaslaniku na potrebu bliže saradnje i na potrebu rešavanja spornih pitanja između Jugoslavije i Italije.²⁸ Italijanski vojni izaslanik se saglasio sa takvim stavom i izrazio mišljenje da je pitanje Trsta usko nacionalno pitanje koje ne sme da predstavlja smetnju uspostavljanju boljih odnosa u trenutku kada to zahtevaju interesi daljeg opstanka

nad savezom Jugoslavije, Grčke i Turske”. O pitanju komandanta Sredozemne flote izveštava i ambasador Bratić iz Tel Aviva 20. decembra. On kaže da je ovo imenovanje zadovoljilo i američku i englesku stranu po pitanju važnosti Sredozemlja u slučaju rata. ADSIP, PA, f. 69, br. 420, Bratić iz Tel Aviva MIP-u 20. decembra 1952.

²⁴ AJBT, KMJ, I-3-b/350, Mates Poslanstvu u Rimu, Velebitu na ličnost, 5. maja 1952. godine.

²⁵ AJBT, KMJ, I-3-b/350, Mates jugoslovenskim ambasadama, poslanstvima i Privrednoj delegaciji u Trstu, 26. maja 1952. godine.

²⁶ AJBT, KMJ, I-3-b/350, Izveštaj o jugoslovensko-italijanskim odnosima, bez datuma.

²⁷ ADSIP, PA, f. 88, br 413017, Prica iz Pariza Ministarstvu inostranih poslova 3. jula 1952.

²⁸ AVII, II uprava GŠ JNA, strogo poverljivi izveštaji vojnog izaslanika u Vašingtonu, E-145, fascikle 10 do 13, Izveštaj vojnog izaslanika iz Vašingtona 18. februar 1952. godine.

i Jugoslavije i Italije. Slične stavove imao je i italijanski ambasador u Istanbulu Luka Pjetromarki (Luca Pietromarchi) tokom razgovora sa jugoslovenskim ambasadorom Ljubomirom Radovanovićem početkom avgusta 1952. godine.²⁹ Pjetromarki je govorio o svojim nastojanjima kod italijanske vlade na traženju sporazumnog rešenja sa Jugoslavijom. Polazeći od svog stava da odbrana Italije zavisi od odbrane Jugoslavije, predložio je ambasadoru Radovanoviću da se Grčka, Turska, Jugoslavija i Italija sporazumeju o zajedničkom sistemu odbrane. Jugoslovenski ambasador je prihvatio stav da postoje zajednički interesi, ali da ih današnji jugoslovensko-italijanski odnosi dovode u teško stanje i nije želeo da diskutuje o tezi zajedničke odbrane.

U situaciji kada bilateralnim kontaktima jugoslovenske i italijanske strane nije bilo moguće naći rešenje tršćanske krize i omogućiti normalizaciju jugoslovensko-italijanskih odnosa, zapadne sile, pre svih Sjedinjene Države, nastojale su da putem pritiska na obe strane dovedu do ostvarenja saradnje. Pritisak na Jugoslaviju je vršen uz priznavanje njene važne uloge i uz afirmativne stavove o snazi jugoslovenske vojske. U toku razgovora sa jugoslovenskim ambasadorom u Vašingtonu Vladimirom Popovićem, državni sekretar Din Ačeson (Dean Acheson) je rekao da se na Lisabonskoj konferenciji više nego ikada uverio da je potrebno rešiti pitanje Trsta.³⁰ Zamerio je Popoviću da je jugoslovenski predlog o internacionalizaciji Trsta neostvariv i upozorio da će, nakon što se budu ostvarili zaključci Lisabonske konferencije o zajedničkoj odbrani, tršćansko pitanje ostati jedini otvoreni problem. Slobodnu teritoriju Trsta Ačeson je označio kao „poslednje otvoreno pitanje među narodima u Evropi koji su spremni da pruže otpor ruskoj agresiji”.³¹ Jugoslovenski vojni izaslanik u Vašingtonu general-potpukovnik Danilo Lekić razgovarao je 16. aprila 1952. godine sa generalom Boltijem (Bolte), generalom Edlemanom (Eddleman) i generalom Stjuardom (Steward), šefom službe za snabdevanje suvozemne vojske po programu vojne pomoći.³² U toku razgovora američki generali su prihvatili strateški značaj Trsta za odbranu ljubljanskog pravca koji je, pored vardarskog, predstavljao osnovni strateški pravac za odbranu Balkana u slučaju agresije. Trst je u tom smislu predstavljao glavnu bazu za snabdevanje trupa na ljubljanskom pravcu. General Bolti je rekao da italijansko članstvo u NATO-u ne znači da je Italija za Sjedinjene Države pouzdaniji saveznik od Jugoslavije i da Italija ne može koristiti tu okolnost. Podvukao je da vojni krugovi imaju veliko poverenje u jugoslovensku

²⁹ ADSIP, PA, f. 38, br. 410782, Radovanović iz Istanbula Ministarstvu inostranih poslova 6. avgusta 1952.

³⁰ AJBT, KMJ, I-3-b/804, Ambasador Popović iz Vašingtona Ministarstvu inostranih poslova, Maršalu i Kardelju, 6. marta 1952. godine.

³¹ AJBT, KMJ, I-3-b/804, Ambasador Popović iz Vašingtona Ministarstvu inostranih poslova, Maršalu i Kardelju, 19. marta 1952. godine.

³² AVII, GŠ-10, kutija 373, fascikla 1, redni broj 4, telegram broj 112, Lekić iz Vašingtona 17. aprila 1952. godine.

vojsku. General Lekić je na osnovu ovog razgovora zaključio da strategijski element i velika zainteresovanost vojnih krugova mogu biti od koristi pri rešavanju tršćanskog problema.

U diskusiji o jugoslovensko-italijanskim odnosima na sednici Atlantskog saveta od 12. juna 1952. godine generalni sekretar NATO-a lord Hejstings Lajonnel Izmej (Hastings Lionel Ismay) izrazio je zabrinutost zbog novog pogoršanja jugoslovensko-italijanskih odnosa.³³ U svom izlaganju lord Izmej je rekao da do napetosti između Jugoslavije i Italije dolazi zbog nerešavanja tršćanske krize i izrazio je žaljenje što izbijaju svađe i razmirice između slobodnih sila kakve su Jugoslavija i Italija. Pozvao je članice NATO-a da tretiraju Jugoslaviju na prijateljski način i da je ne stavljaju u težak položaj. Italijanski predstavnik je predlagao da zapadne sile treba da uslove Jugoslaviju davanjem vojne i ekonomske pomoći i napomenuo da Italija ima bolji strategijski položaj i da je sigurniji saveznik od Jugoslavije.

Italijanska vlada je nastojala da tokom pregovora koje su vodile balkanske države što je više moguće diskredituje ulogu Jugoslavije. Tokom posete grčke parlamentarne delegacije Jugoslaviji, od 4. do 14. jula 1952, grčki poslanik u Beogradu Spiridon Kapetanides objašnjavao je načelniku Drugog odeljenja Ministarstva inostranih poslova Dragomiru Vučiniću svoje diplomatske aktivnosti na pripremi dolaska grčke delegacije u Jugoslaviju.³⁴ Kapetanides je rekao da je u diplomatskim krugovima bilo reči o tome da je jedan od ciljeva jugoslovensko-grčkog zbližavanja suprotstavljanje italijanskoj politici po pitanju Trsta. Zbog toga je Kapetanides morao da ubeđuje italijanskog poslanika u Beogradu Martina da zbližavanje Jugoslavije i Grčke nije upereno protiv Italije, a isti stav je preneo američkom ambasadoru Džordžu Alenu (George Allen). Vučinić se saglasio da jugoslovensko-grčko zbližavanje nije upereno protiv Italije, ali da ovo zbližavanje neće naići na dobar prijem u Italiji jer je italijanska vlada pokazivala težnju da se Jugoslavija izoluje u odnosu na zapadni blok, a posebno u odnosu na Sjedinjene Američke Države. Na osnovu informacija koje su imali jugoslovenski diplomatski predstavnici u Rimu, italijanska vlada je smatrala da je poseta grčke parlamentarne delegacije ostvarena u okviru plana Velike Britanije koji je u sklopu jugoslovensko-grčke odbrambene saradnje politički i

³³ AJBT, KMJ, I-3-d/88, Diskusija o jugoslovensko-italijanskim odnosima na sednici Atlantskog saveta, 12. juna 1952. godine. Informaciju o zasedanju Atlantskog saveta jugoslovenska vlada je dobila od grčkog predstavnika Pipinelisa.

³⁴ AJBT, KMJ, I-3-b/286, str. pov. 1474, Zabeleška o razgovoru načelnika II odeljenja MIP-a Vučinića sa grčkim poslanikom Kapetanidesom na prijemu u Prezidijumu NR Srbije 7. jula 1952. „Po pitanjima rata i mira Broz je u leto 1952. godine tvrdio da bi Jugoslavija, u slučaju sovjetske agresije na Zapad, morala da prihvati vojno angažovanje na strani Zapada. Istovremeno, Broz je očekivao da vojni otpor sovjetskoj agresiji bude usklađen i sproveden od strane UN.” - Darko Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu (Odnosi s velikim silama 1948–1955)*, Globus, Zagreb, 1988, str. 420.

vojnički favorizovao Jugoslaviju na štetu Italije.³⁵ U diplomatskim krugovima u zapadnoj Evropi preovladavalo je mišljenje da je poseta grčke parlamentarne delegacije Jugoslaviji predstavljala uvod u jugoslovensko pristupanje Atlantskom paktu putem formiranja neke vrste filijale NATO-a od Grčke, Turske i Jugoslavije.³⁶

Jedan od uspeha jugoslovenske diplomatije na planu saradnje sa Zapadom bio je dolazak Antonija Idna (Antony Eden) u Beograd, 17. septembra 1952. godine. Tokom razgovora sa ministrom inostranih poslova Edvardom Kardeljom i Josipom Brozom pokazana je velika sličnost u stavovima po pitanju međunarodnih odnosa. Glavni razlog Idnovog dolaska bilo je rešavanje tršćanskog pitanja. Idn je pročitao lično pismo državnog sekretara SAD-a Ačesona u kome se naglašava potreba što skorijeg rešavanja pitanja Trsta, pre svega zbog odbrambenih razloga. Josip Broz je zastupao mišljenje da taj problem treba ostaviti po strani, a saradnju sa Italijom širiti u svim drugim oblastima. Rekao je da bi Jugoslavija i sa njom započela vojne razgovore kakve već vodi sa Grčkom i Turskom. Idn se nije složio da bi De Gasperi mogao da prihvati dalje odlaganje rešenja tršćanskog pitanja jer bi to negativno uticalo na unutrašnju situaciju u Italiji i ojačalo pozicije neofašista i informbiroovaca. Britanska vlada nije želela da nameće bilo kakvo rešenje, već je, po Idnu, tražila da se Jugoslavija i Italija o tome dogovore.³⁷

Sastanak NATO-a u Parizu od 15. do 18. decembra 1952. godine bio je dobra provera mogućnosti daljih diplomatskih koraka Italije uperenih protiv zbližavanja balkanskih država. De Gasperi je dosta ogorčeno govorio o Jugoslaviji, ali je u svom govoru priznao njenu važnost za odbranu Evrope.³⁸ U okviru diskusije o opštoj međunarodnoj situaciji on je naveo da Italija želi saradnju sa Jugoslavijom i da je sa svoje strane učinila sve da do te saradnje dođe, ali da je krivac za neostvarivanje saradnje jugoslovenska vlada. Od svih ministara NATO-a jedino su grčki i turski ministar inostranih poslova govorili o neophodnosti saradnje NATO-a sa Jugoslavijom. Doneta je odluka da se ništa iz diskusije po pitanju odnosa Jugoslavije i Italije ne iznosi u javnost, kao i da se ništa po pitanju Trsta ne unosi u zapisnik.³⁹ Informacije ambasadora Vladimira Velebita

³⁵ ADSIP, PA, f. 30, br. 410297, Velebit Ministarstvu inostranih poslova 28. jula 1952; ADSIP, PA, f. 38, br. 411426, Otpisnik poslova poslanstva FNRJ u Rimu D. Soldatić Ministarstvu inostranih poslova 25. avgusta 1952.

³⁶ ADSIP, PA, f. 30, br. 49841, Jugoslovenski ambasador Srđa Prica iz Pariza MIP-u 17. jula 1952.

³⁷ Darko Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu (Odnosi s velikim silama 1948–1955)*, Globus, Zagreb, 1988, str. 425–427. Jugoslovenski državni podsekretar Aleš Bebler je 8. oktobra 1952. godine poslao detaljnu informaciju o razgovorima sa Entonijem Idnom ambasadama i poslanstvima FNRJ. AJBT, KMJ, I-2-a/140, strogo pov. 2250.

³⁸ Razgovor ministra narodne odbrane Grčke Kanelopulosa sa ambasadorom Srđom Pricom 20. decembra 1952. na ručku u Diplomatskoj akademiji. ADSIP, PA, f. 68, br. 416823, Prica iz Pariza Ministarstvu inostranih poslova 20. decembra 1952.

³⁹ Informacije o sastanku NATO preneo je britanski diplomata Dikson Pierson jugoslovenskom ambasadoru u Londonu Joži Brileju i rekao „da želi da obavesti jugoslovensku stranu o

iz Rima govore o tome da je De Gasperi sa zasedanja NATO-a u Parizu došao vrlo nezadovoljan. De Gasperi nije uspeo u svom pokušaju da nametne pitanje Trsta jer su turska i grčka delegacija bile odlučne u odbrani svojih stavova o zajedničkoj odbrani Balkana. Britanski ministar inostranih poslova Entoni Idn je pokušavao da De Gasperiju nametne tursko i grčko viđenje balkanskog saveza. Državni sekretar SAD-a Din Ačeson takođe nije podržavao italijanske stavove, iako je to obećao italijanskom ambasadoru u Vašingtonu Albertu Tarkijaniju (Albèrto Tarchiani) pre polaska za Pariz. Ačeson je savetovao De Gasperija da bude umeren u odnosu na Beograd. Vladimir Velebit zaključuje da je italijanska politika doživela neuspeh jer je De Gasperi svoju spoljnu politiku zasnivao na ujedinjenju Evrope na vojnom planu bez učešća Jugoslavije.⁴⁰ Poslednjeg dana konferencije u Parizu Keprili je razgovarao sa jugoslovenskim ambasadorom Srdom Pricom i obavestio se o jugoslovenskim stavovima. Nakon konferencije Keprili je otišao u Rim, gde je nastupao sa stavom da je saradnja Jugoslavije i Italije značajna za organizovanje evropske odbrane. U tom cilju pitanje Trsta je trebalo ostaviti po strani.⁴¹

Pitanje odnosa Jugoslavije sa Svetom stolicom bilo je značajno u kontekstu jugoslovensko-italijanskih odnosa. Nepomirljivost Vatikana i jugoslovenske vlade kulminirala je 27. decembra 1952. kada je poslanik Silvio Odi (Silvio Oddi) napustio Beograd. Pored takvog stava, politika Vatikana nije značajnije uticala na odnose Jugoslavije prema zapadnim silama.⁴²

Okosnica stvaranja dobrih veza između Jugoslavije, Grčke i Turske bila je saradnja koju su međusobno uspostavile jugoslovenska i grčka vlada. Nakon što je u novembru 1952. novu grčku vladu formirao maršal Aleksandar Papagos, italijanska vlada je smatrala da on neće dobronamerno gledati na aspiracije Jugoslavije da bude glavna vojna sila na Balkanu. Međutim, premijer Papagos je, prilikom posete jugoslovenskih visokih vojnih predstavnika Grčkoj od 26. do 30. decembra 1952, jasno pokazivao od kolikog mu je značaja saradnja sa Jugoslavijom.⁴³

razgovorima jer je to u duhu dogovora Tito–Idn o međusobnom konsultovanju”. ADSIP, PA, f. 68, br. 416823, Jože Brilej iz Londona Ministarstvu inostranih poslova 24. decembra 1952. U strogo poverljivom izveštaju MIP-a „Zasedanje saveta Atlantskog pakta u Parizu od 15. do 19. decembra 1952” detaljno su navedene teme o kojima se diskutovalo (pitanje Nemačke, o Severnoj Africi i Indokini, o Jugoslaviji i odbrani Balkana, aktivnost italijanskih predstavnika) i na kraju je dat kratat zaključak o tome da ovo deseto zasedanje nije donelo nikakve značajnije odluke. ADSIP, PA, f. 68, strogo. pov. 417426, Izveštaj o zasedanju Atlantskog pakta u Parizu nije potpisan niti datiran.

⁴⁰ ADSIP, PA, f. 39, br. 471, Vladimir Velebit iz Rima Ministarstvu inostranih poslova 3. januara 1953.

⁴¹ ADSIP, PA, f. 68, br. 416823, Prica iz Pariza Ministarstvu inostranih poslova 19. decembra 1952. O svojim razgovorima u Rimu Keprili je obavestio ambasadora Radovanovića 3. januara 1953. godine. ADSIP, PA, f. 69, br. 418498, Radovanović iz Ankare Ministarstvu inostranih poslova, 3. januar 1953.

⁴² Darko Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu (Odnosi s velikim silama 1948–1955)*, Globus, Zagreb, 1988, str. 448–449; Dragoljub Živojinović, *Vatikan, katolička crkva i jugoslovenska vlast 1941–1958*, Beograd, 1994.

Poseta italijanskog premijera Alcidea de Gasperija Atini od 8. do 11. januara 1953. godine predstavljala je poslednju proveru da li je uopšte moguće formirati Balkanski pakt i koje su zemlje spremne da prihvate učešće. De Gasperijev savetnik za spoljne poslove je zastupao tezu da bi Grčka u slučaju agresije imala mnogo veće koristi od Italije nego od Jugoslavije.⁴⁴ Prema saznanjima koje je imao ambasador Jovanović, De Gasperi je nameravao da, ukoliko ne može da spreči vojni ili ma koji drugi sporazum između Grčke, Jugoslavije i Turske, onda u takav sporazum uđe i Italija kao četvrti član. Tokom De Gasperijevog boravka u Atini održana su dva zvanična sastanka, 9. i 10. januara. De Gasperi je izneo opasnost koja pretila od komunizma, postavio pitanje da li uopšte može da se sarađuje sa Jugoslavijom i založio se da svaka saradnja sa Jugoslavijom mora da se odvija preko NATO-a i uz prethodnu saglasnost ove vojne alijanse. Papagos je objasnio De Gasperiju da se sa Jugoslavijom vode vojni razgovori, da će Grčka nastaviti ove razgovore i da se nada da će se oni završiti povoljno i sa konkretnim rezultatima.⁴⁵ Papagos je izjavio da je saradnja Grčke, Turske i Jugoslavije neophodna i da se bez te saradnje Balkan i Zapadna Evropa ne mogu braniti. Pošto je prvobitna ideja stvaranja Balkanskog saveza podrazumevala i uključenje Italije, De Gasperi je pokušavao da u poslednjem trenutku odloži formiranje saveza dok se ne reši tršćansko pitanje. Iz njegovih razgovora sa Papagosom moglo se zaključiti da će Italija promeniti taktiku prema Jugoslaviji i pokušati da u tom cilju angažuje Grke i Turke kao posrednike. S druge strane, italijanska delegacija je tokom razgovora pokušavala da preko Grka obezbedi aktivno mesto u tripartitnim razgovorima, obrazlažući to svojom strateškom pozicijom i stavom NATO-a.⁴⁶ De Gasperi je predlagao da se Grčka, do rešenja tršćanskog pitanja, više osloni na jedan zamišljeni mediteranski pakt pod vođstvom Rima nego na balkanski pakt s Beogradom kao njegovim glavnim uporištem. Na kraju posete De Gasperi je izjavio da se italijanska vlada načelno ne protivi nijednom regionalnom paktu, ali da će svaki pakt na Balkanu koji ne bi uključivao i Italiju smatrati protivnim očuvanju mira u Sredozemlju.⁴⁷ Iz više diplomatskih izvora jugoslovenska vlada je dobijala informacije na osnovu kojih se moglo videti da poseta De Gasperija Grčkoj nije bila uspešna.⁴⁸ Inače, Grčka nije imala interes

⁴³ ADSIP, PA, f.30, br. 416896, Jovanović Ministarstvu inostranih poslova, 28. decembar 1952.

⁴⁴ ADSIP, PA, f. 39, br. 4438, Nepotpisani telegram iz Rima Ministarstvu inostranih poslova 28. novembra 1952. O sadržaju ovog teleograma Bebler je obavestio Poslanstvo FNRJ u Atini 5. decembra 1952. ADSIP, PA, f. 39, br. 4438. Ambasador Jovanović je imao utisak da se poseti De Gasperija pridaje manji značaj nego saradnji sa Jugoslavijom. ADSIP, PA, f. 30, br. 415532, Jovanović Ministarstvu inostranih poslova, 26. novembar 1952.

⁴⁵ ADSIP, PA, f. 39, br. 41083, Pitanja po kojima je De Gasperi vodio razgovore s grčkom vladom. Dokument je bez potpisa i datuma.

⁴⁶ A VII, k. 374, f. 1, red. br. 2, telegram br. 5, Mitros iz Atine, 14. januara 1953.

⁴⁷ Darko Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu (Odnosi s velikim silama 1948–1955)*, Globus, Zagreb, 1988, str. 492.

⁴⁸ ADSIP, PA, f. 39, br. 41083, ambasador Mladen Iveković iz Bona Ministarstvu inostranih poslova 15. januara 1953; AJBT, KMJ, I-5-c, pov. br. 41275, Koča Popović Brozu 2. februara 1953. Isti izveštaj i u ADSIP, PA, f. 69, br. 41275.

da Italija uđe u razgovore o odbrambenim planovima balkanskih zemalja. Uključenjem Italije bilo bi pojačano pitanje odbrane ljubljanskog pravca, što bi oslabilo južni front i odbranu Grčke.⁴⁹

Istoga dana kada je De Gasperi stigao u Atinu, jugoslovenski generalni konzul u Istanbulu Gojko Žarković razgovarao je sa generalom Hakijem Tunabojluom, koji je u decembru 1952. bio na čelu turske vojne delegacije koja je posetila Jugoslaviju. Tunabojlu je rekao da Italija ima negativan stav po pitanju saradnje Jugoslavije, Grčke i Turske jer se boji dobro naoružane Jugoslavije koja bi mogla da ugrozi italijanske interese. Gojko Žarković je u izveštaju naglasio da Tunabojlu, kao i većina Turaka, ne voli Italiju i sumnja u efikasnost sporazuma u kome bi učestvovali i Italijani.⁵⁰

Bilo je jasno da je sporazum o saradnji balkanskih država bio prioritet zapadne politike, a nastojalo se da bude potpisan uz, barem, načelni pristanak Italije. U diplomatskim krugovima u Vašingtonu je preovladavao stav da će Italijani morati da popuste jer se zemlje NATO-a, naročito SAD, zalažu za saradnju.⁵¹ Na osnovu raspoložive građe i literature možemo zaključiti da je nakon odlaska De Gasperija iz Atine došlo do ubrzavanja priprema za potpisivanje Balkanskog pakta, što govori o tome da je veliki italijanski pritisak neutralizovan.⁵² U razgovorima koje je turski ministar inostranih poslova Keprili imao u Beogradu sa Kočom Popovićem 21. januara 1953. i sa Josipom Brozom u Beogradu i na Brionima, 21. i 22. januara 1953. postignuta je načelna saglasnost o sporazumu koji bi omogućio i vojnu saradnju, ali u okviru turskih i grčkih obaveza prema NATO-u. U pogledu odnosa sa Italijom usvojen je princip otvorenih vrata.⁵³ Nakon povratka iz Beograda, Keprili je po pitanju balkanske saradnje rekao ambasadoru Ljubomiru Radovanoviću da je „stvar potpuno završena” i da je tokom februara planiran tripartitni sastanak u Atini i sklapanje sporazuma. Radovanović izveštava da je ceo diplomatski kor u Turskoj veoma povoljno primio vest o sporazumu. Povoljno je reagovao i italijanski ambasador jer se Italijanima pružala prilika za saradnju.⁵⁴

Početkom februara 1953. u poverljivoj misiji u Rimu boravio je britanski diplomata Dikson Pirson (Dixon Pierson). On je pokušao da ubedi De Gasperija da je potrebno da se Italija i Jugoslavija sporazumeju po pitanju Slobodne teri-

⁴⁹ AVII, k. 374, f. 1, red. br. 2, telegram br. 10, Vojvodić iz Atine, 23. januar 1953.

⁵⁰ ADSIP, PA, f. 95, br. 41564, Zabeleška o razgovoru Gojka Žarkovića sa Tunabojluom, 8. januara 1953.

⁵¹ AVII, k. 374, f. 1, red. br. 1, depeša br. 12. Lekić iz Vašingtona, 10. januar 1953.

⁵² Darko Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu (Odnosi s velikim silama 1948–1955)*, Globus, Zagreb, 1988, str. 492.

⁵³ AJBT, KMJ, I-2/2, br. 494, Ankarski ugovor, elaborat izrađen u Državnom sekretarijatu za inostrane poslove FNRJ marta 1954.

⁵⁴ ADSIP, PA, f. 95, br. 42501, Beleška o razgovoru Radovanovića sa Keprilijem 10. februara 1953.

torije Trsta.⁵⁵ Nakon Pirsona u Rim je došao i američki državni sekretar Džon Foster Dals (John Foster Dulles). Po pitanju Trsta i italijanskih aspiracija, po kojima se za Italiju traže istorijske, prirodne i etničke granice na Julijskim Alpima, Velebitu i Dinarskim planinama, Dals je rekao De Gasperiju da Jugoslavija neće prihvatiti predložena rešenja i sugerisao mu da nađe načina kako bi došlo do neposrednih pregovora Italije i Jugoslavije. Dals je smatrao da Italija treba, po ugledu na Grčku i Tursku, da sklopi sa Jugoslavijom dugoročni sporazum o prijateljstvu posle čega bi došlo i do saradnje na vojnom planu.⁵⁶ U duhu ovih razgovora Ambasada SAD-a obavestila je italijansko Ministarstvo inostranih poslova da američka vlada podržava sporazum Jugoslavije, Grčke i Turske samo kao „aranžman političko-diplomatskog karaktera”, a što se tiče vojnih klauzula smatra da „Grčka i Turska kao članice NATO ne mogu preuzimati nikakve obaveze bez saglasnosti Veća NATO” te da ne postoji opasnost za Italiju da će ovim sporazumom biti vojnički zaokružena.⁵⁷ Američki ambasador u Beogradu Džordž Alen rekao je Koči Popoviću da su razgovori Jugoslavije sa Grčkom i Turskom dobro primljeni u Americi.⁵⁸

Uz saglasnost zapadnih sila, ministri inostranih poslova Jugoslavije, Grčke i Turske, Koča Popović, Stefanos Stefanopulos i Fuad Keprili, 28. februara 1953. u Ankari su potpisali Ugovor o prijateljstvu i saradnji. Tokom naredne 1954. godine savez balkanskih država je zaokružen 9. avgusta potpisivanjem vojnog dela sporazuma. Pregovori o rešenju tršćanske krize jugoslovenske i italijanske strane, uz posredovanje Forin ofisa i Ambasade SAD-a u Londonu, počeli su januara 1954. godine. Pregovori su završeni 5. oktobra 1954. potpisivanjem Memoranduma o razumevanju, čime je tršćanska kriza rešena.⁵⁹

* * *

Odnosi Jugoslavije i Italije u ovom periodu, zbog širih međunarodnih okolnosti, najvećim delom bili su zavisni od uticaja politike velikih sila. Time je bio jasno ovičen prostor bilateralne saradnje. Kreiranje jugoslovenske i italijanske spoljne politike u periodu pred potpisivanje Balkanskog pakta bilo je uslovljeno strateškim razlozima i pozicijom dveju država u okviru odbrambenih planova NATO-a. Oni koji odlučuju o spoljnoj politici na jednoj i drugoj strani

⁵⁵ ADSIP, PA, f. 22, br. 41521, Soldatić iz Rima Sekretarijatu za inostrane poslove 4. februara 1953. Bebler je ovu informaciju 7. februara 1953. prosledio Ambasadi FNRJ u Londonu. ADSIP, PA, f. 22, br. 41521.

⁵⁶ ADSIP, PA, f. 78, br. 42210, Šifrovano pismo ambasadi FNRJ u Londonu, 21. februar 1953.

⁵⁷ ADSIP, PA, f. 69, br. 41935, Gregorić Državnom Sekretarijatu za inostrane poslove 12. februara 1953.

⁵⁸ ADSIP, PA, f. 69, br. 42497, Bebler 21. februara ambasadama FNRJ u Atini i Ankari.

⁵⁹ Darko Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu (Odnosi s velikim silama 1948–1955)*, Globus, Zagreb, 1988, str. 643–656.

morali su da svoje odluke donose u skladu i po diktatu odluka koje su bile deo interesa odbrane Balkana i Evrope. Saveznički odnosi koje je Jugoslavija uspostavila sa balkanskim članicama NATO-a, Grčkom i Turskom, doveli su Italiju u nepovoljan položaj u odnosu na NATO i ugrožavali njenu vodeću ulogu po pitanju odbrane Mediterana. S jedne strane, zapadni saveznici su insistirali na učešću Italije u odbrani Balkana, a s druge strane, Jugoslavija, Grčka i Turska su sa puno podozrenja gledale na uključnje Italije u kreiranje odbrambenih planova. Stav Italije prema ideji zajedničke odbrane Balkana bio je u direktnoj vezi sa njenim položajem u okviru NATO-a. Kao jedan od osnivača NATO-a Italija je očekivala pomoć svojih saveznika u realizaciji projekta odbrane Mediterana. Očekivanja koja je italijanska vlada imala u cilju preuzimanja liderstva u okviru Južnog krila NATO-a bila su u suprotnosti sa interesima pojedinih članica Alijanse sa prostora Balkana. Zbog takvih svojih interesa Grčka i Turska su se protivile ideji da italijanski general bude na čelu Južnog sektora NATO-a. Nakon početka pregovora o formiranju Balkanskog pakta sa Jugoslavijom, ove države, iz obzira prema novom savezniku, postaju dodatno obazrive prema Italiji. Nedoumice oko stvaranja vojnog saveza balkanskih država bile su prisutne i na širem, stratejskom nivou. U slučaju potpisivanja tripartitnog sporazuma Grčka i Turska bi morale stupiti u rat, a njihov ulazak značio bi i ulazak ostalih članica NATO-a. Naravno, opreznost italijanske vlade bila je prisutna pre svega zbog pitanja Trsta. Pripreme za sklapanje Balkanskog pakta bile su u jednom trenutku blokirane zbog pitanja Trsta. Grčka i Turska, kao članice NATO-a, nisu mogle zaključiti sporazum bez, barem, načelnog pristanka Italije. Međutim, preovladali su širi strateški interesi Zapada. Tako je i Jugoslavija ušla u pakt (Balkanski), ali ne i u NATO, dok je pitanje Trsta pacifikovano dogovorima iz 1954. godine.

Summary

Yugoslav-Italian Relations and Creation of the Balkan Pact in 1953

Key words: Yugoslavia, Italy, Balkan Pact, Trieste, NATO

Relations between Yugoslavia and Italy in the period preceding the signing of the Balkan Pact in 1953, due to wider international circumstances, have largely depended on the policy of Great Powers. Creation of the Yugoslav and Italian foreign policy in this period was under the influence of strategic reasons and position of two countries within the NATO defence plans. Unsettled border issue concerning the disputable territory of the city of Trieste was the main obstacle to normalization of cooperation and the issue which placed Yugoslav-Italian relations in a wider international context. Foreign-policy decision-makers on both sides had to make their decisions in accordance with and at the dictate of arrangements that were a part of security interests of the Balkans and Europe. Alliance established by Yugoslavia with the Balkan NATO members, Greece and Turkey, placed Italy in inferior position in relation to the NATO and threatened its leading role in defence of the Mediterranean. Expectations of the Italian government to assume leadership within the NATO South Wing were in contradiction with the interests of the only Alliance members from the Balkans. After the negotiations started with Yugoslavia toward the founding of the Balkan Pact, these countries, out of consideration for the new ally, became additionally cautious toward Italy. Preparations for the signing of the Balkan Pact were blocked at one point because of the Trieste issue. The pressure of Western powers on the Italian government to prevent it from blocking the negotiations and on the Yugoslav government to enter into the alliance of Balkan states led to the creation of the Balkan Pact between Yugoslavia, Greece and Turkey on 28 February 1953.

UDK 327(497.1:450)''1953''(093.2)
327.51(497.1:450)''1953''(093.2)

Lektura i korektura
Biljana Racković

Prevod i lektura tekstova na engleskom jeziku
Miomira Branković

Tiraž: 300

Štampa
Beoknjiga, Beograd

ISBN 978-86-7005-058-7

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

327(497.1)''1950/1961''

SPOLJNA politika Jugoslavije : 1950-1961.
: zbornik radova / [odgovorni urednik Slobodan
Selinić]. - Beograd : Institut za noviju istoriju Srbije,
2008 (Beograd : Beoknjiga). - 627 str. ; 24 cm. -
(Biblioteka "Zbornici radova" / Institut za noviju
istoriju Srbije ; knj. br. 3)

Radovi na više jezika. - Tiraž 300. - Podaci o
autorima: str. 13-19. - Napomene i bibliografske
reference uz tekst. - Summaries.

ISBN 978-86-7005-058-7

1. Селинић, Слободан [одговорни уредник]
а) Југославија - Спољна политика -1950-1961

COBISS.SR-ID 149719820